

Konsumentskyddsrapport 2019

2 april 2019

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	3
RISKBASERAD TILLSYN OCH OMSORGSPLIKT	4
RISKER FÖR KONSUMENTER PÅ FINANSMARKNADEN	6
Riskfyllda placeringar – omsorgsplikt vid rådgivning	6
Ändrade betalningsmönster	8
Hushållens skulder	10
SLUTSATSER FRÅN TILLSYNEN	14
Nya konsumentskyddsregler – Mifid och IDD	14
Konsumentskydd och försäkring	18
Bolån, konsumtionslån och nya regler för högkostnadskrediter	19
Robotrådgivning	20
Fondandelsfonder	21
Hållbarhet	21
BEHOV AV REGELUTVECKLING	23
Gräsrotsfinansiering	23
Inlåningsföretag	23

Sammanfattning

Finansinspektionen (FI) redogör i denna rapport för de främsta konsumentriskerna som FI identifierat för 2019. Här presenteras också erfarenheter från FI:s konsumentskyddsarbete under det gångna året. Slutligen pekar FI ut två områden på finansmarknaden där det i dag finns tydliga brister i konsumentskyddet och föreslår att det görs regeländringar för att täppa till dessa luckor.

En konsumentskyddsrelaterad risk som FI kommer att prioritera har sin bakgrund i dagens låga räntor och svårigheter att få avkastning på sparande. Följden kan bli att en del konsumenterna tar större risker än vad som är lämpligt – utifrån deras ekonomiska situation och kapacitet – att klara till exempel prisfall på aktier eller förluster på ränteplaceringar med kreditrisk. Det finns en risk att konsumenterna som söker placeringsrådgivning får råd som inte är lämpliga för dem och som snarare gynnar rådgivaren, i form av provisioner. FI kommer därför att fortsätta att bedriva tillsyn på detta område. Dessutom är det många konsumenterna som inte uppfattat att inlåningsföretag – som generellt erbjuder högre ränta än sparkonton i banker – inte omfattas av någon insättningsgaranti.

En annan högprioriterad risk hör samman med ändrade betalningsmönster. Snabba digitala tjänster ställer höga krav på att de företag som erbjuder betaltjänster kan skydda information och klarar av att upprätthålla kontinuiteten i väsentliga processer, dvs. se till så att konsumenterna inte drabbas av avbrott eller störningar. FI har också noterat att olika typer av bedrägerier ökat och kommer att diskutera med branschen och polisen vad olika aktörer kan göra för att skapa bättre säkerhetslösningar. En hög säkerhetsnivå måste hållas i hela kedjan, från det att avtal ingås, när betalinstrument och säkerhetslösningar lämnas till konsumenten till när en betaltransaktion genomförs.

Liksom föregående år har FI också identifierat konsumentskyddsrisiker kopplade till skuldsättning. Hushåll med stora skulder kan få svårt att klara sina räntebetalningar – eller behöva göra stora anpassningar i sin konsumtion – om de skulle drabbas av försämrade ekonomiska förutsättningar. Detsamma skulle hända om räntan stiger. Långgivarnas skyldighet att bedriva en ansvarsfull kreditgivning är central. FI kommer att fortsätta att följa utvecklingen och även fördjupa sin analys av såväl bolån som konsumtionslån.

Rapporten beskriver slutligen de behov av regeländringar som FI anser nödvändiga för att få till stånd ett starkare konsumentskydd än i dag. Gräsrotsfinansiering och insättningar hos inlåningsföretag är två områden där det finns luckor som behöver täppas till.

Riskbaserad tillsyn och omsorgsplikt

Att det ska finnas ett högt skydd för konsumenter på finansmarknaden är ett av FI:s överordnade mål. Konsumentskyddsfrågor genomsyrar därför hela FI:s verksamhet. FI har en riskbaserad tillsyn. Det betyder att de risker som finns för konsumenterna går igenom varje år för att FI ska kunna prioritera att arbeta med de områden där riskerna bedöms vara högst. En av de grundläggande förutsättningarna för ett högt konsumentskydd är att finansiella företag visar omsorg om konsumenterna och utgår från deras behov och förutsättningar.

FI analyserar löpande de risker som finns för konsumentskyddet, utifrån erfarenheter från tillsynen och genom omvärldsbevakning. I myndighetens riskidentifieringsprocess identifieras riskerna utifrån ett konsumentskyddsperspektiv.

2017 publicerade FI ett ramverk för konsumentskyddet.¹ Det beskriver hur FI ser på sitt konsumentskyddsuppdrag. För att ett högt konsumentskydd ska kunna uppnås måste tre övergripande villkor vara uppfyllda:

- Konsumenters tillgångar hos finansiella företag ska vara säkra och företagen ska följa ingångna avtal som ska ha skäligena villkor.
- Konsumenter ska få relevant och begriplig information.
- Finansiella företag ska visa omsorg om konsumenter och utgå från konsumenters behov och förutsättningar.

Att visa omsorg innebär bland annat att ta hänsyn till att konsumenter ofta befinner sig i ett underläge gentemot finansiella företag. Kortsiktiga egenintressen ska inte påverka hur företagen agerar gentemot sina kunder. Det handlar om att inte sälja mer komplexa eller riskfyllda sparprodukter, ge större lån med högre ränta eller sälja dyrare och mer omfattande försäkringar än vad som är motiverat utifrån konsumenternas behov. När produkter utvecklas ska hänsyn tas så att de passar den målgrupp de är tänkta att säljas till. Intressekonflikter ska hanteras så att säljare och externa distributörer ges rätt förutsättningar att sätta konsumentens behov och förutsättningar främst. När nya digitala lösningar öppnar för nya affärsmodeller och försäljningskanaler är det viktigt att beakta enskilda konsumenters förutsättningar och behov.

Under de senaste två åren har nya regelverk trätt i kraft som på olika sätt bidrar till att höja nivån på konsumentskyddet, bland annat för betaltjänster, försäkringsdistribution och på värdepappersmarknaden. FI övervakar att företagen följer dessa nya regelverk.

Denna rapport inleds med ett avsnitt om de främsta konsumentriskerna som FI identifierat för 2019. Därefter redogörs för erfarenheter från FI:s konsumentskyddsarbete det gångna året. Slutligen ges förslag på

¹ Ett ramverk för konsumentskyddet, 2017, dnr 17-7487.

regeländringar för att komma till rätta med vissa specifika brister i konsumentskyddet på finansmarknaden.

Med denna rapport fullgör FI uppdraget att till regeringen avrapportera myndighetens konsumentskyddsarbete i enlighet med 3 § 4 i FI:s instruktion.²

INSATSER FÖR ATT STÄRKA KONSUMENTERNA PÅ FINANSMARKNADEN

De regler som gäller på finansmarknaden innehåller konsumentskyddande bestämmelser. En generell utmaning är dock att konsumenter upplever att finansiella tjänster är svåra att förstå. Det kan göra att en del väljer produkter och tjänster som de inte behöver. Effekten kan också bli att konsumenter avstår från att göra aktiva val och jämföra utbudet på marknaden när de måste fatta beslut om till exempel bolån och pensionssparande. Undersökningar visar att många konsumenter saknar grundläggande kunskaper för att kunna fatta medvetna beslut om bland annat sparande och lån, exempelvis effekten av ränta på ränta.³ FI ser en risk att konsumenter på grund av okunskap eller ointresse avstår från att fatta beslut eller fattar beslut som inte ligger i deras intresse, exempelvis tar dyra krediter. Detta blir särskilt viktigt i en tid när det är lätt för konsumenter att hamna i lägen där de kan behöva fatta snabba köpbeslut och beslut om finansiella tjänster, till exempel när e-handlare erbjuder krediter även för små belopp.

FI har ett särskilt uppdrag att stärka konsumenternas ställning på finansmarknaden genom finansiell folkbildning. Detta arbete syftar till att stärka konsumenternas finansiella förmåga och kunskap om finansmarknadens villkor. Under 2019 sker flera utbildningsinsatser inom ramen för det nationella nätverket Gilla Din Ekonomi. Det handlar om utbildningsprojekt som skraddarsys för olika målgrupper och där undervisningen sker via olika kanaler, till exempel på arbetsplatser, i klassrum eller digitalt.

² Förordning (2009:93) med instruktion för Finansinspektionen

³ FI har låtit göra en hushållsundersökning för att öka kunskaperna om hushållens finansiella förmåga och de svenska hushållens privatekonomi, dnr. 17-21144.

Risker för konsumenter på finansmarknaden

I det här avsnittet beskrivs de främsta konsumentrisker som FI prioriterar 2019.

RISKFYLDA PLACERINGAR – OMSORGSPLIKT VID RÅDGIVNING

Under en längre tid har räntorna varit låga. De sparräntor som hushållen erbjuds på till exempel bankkonton är generellt sett låga. Investeringar i räntebärande värdepapper med låg risk har också gett liten avkastning de senaste åren. Aktieplaceringar har historiskt gett god avkastning men riskerna är större, vilket syntes under 2018 då många aktiemarknader vände ner. Med dessa förutsättningar är det svårt för konsumenter som söker avkastning på sina sparade medel att hitta bra placeringsmöjligheter. FI ser en fara i att en del konsumenter i jakt på högre avkastning därför tar större risker än vad som är lämpligt utifrån deras ekonomiska situation och kapacitet att klara dåliga utfall – till exempel i form av prisfall på aktier eller förluster på ränteplaceringar med kreditrisk. Rådgivare kan komma att dra fördel av konsumenters sökande efter god avkastning och erbjuda riskfyllda produkter med höga avgifter för att öka sina egna intäkter.

Vissa inlåningsföretag⁴, dvs. aktiebolag och ekonomiska föreningar som tar emot inlåning på upp till 50 000 kr per konsument och är registrerade hos FI, har sparräntor som är högre än vad banker och kreditmarknadsbolag erbjuder. En undersökning av Konsumentverket visade nyligen att konsumenter är osäkra på vad som menas med inlåningskonto. En majoritet av de tillfrågade visste inte om sådana konton omfattas av insättningsgarantin eller inte och många kände inte ens till innebörden av begreppet insättningsgaranti.⁵ FI har ett flertal gånger pekat på risken att konsumenten lockas av de högre räntorna utan att inse konsekvenserna av att de pengar som de sätter in inte omfattas av någon insättningsgaranti. FI anser att det är nödvändigt att se över regelverket.⁶

På värdepappersområdet och för försäkringsdistribution trädde nya regelverk som stärker konsumentskyddet i kraft under 2018. Det handlar bland annat om nya krav på processen för styrning och godkännande av finansiella produkter som innebär att ledningen för företagen måste bli mer involverad och ta ett större ansvar för vilka typer av produkter som ska marknadsföras och erbjudas till konsumenter. Det har även införts nya krav kopplade direkt till själva rådgivningen som bland annat syftar till att främja framväxten av en oberoende rådgivning. Värdepappersinstitut som inte erbjuder

⁴ Inlåningsföretagens verksamhet regleras i lagen (2004:299) om inlåningsverksamhet.

⁵ Konsumentverkets PM "Inlåningsföretags användande av begreppet Sparkonto", dnr 2019/181. Verkets omnibusundersökning omfattade 1006 st. respondenter.

⁶ Se avsnitt Behov av regelförändring. Insättningsgarantin som regleras i lag (1995:1571) om insättningsgaranti ersätter kapital och upplupen ränta upp till 950 000 kronor per person och institut om institutet går i konkurs, FI beslutar att insättningsgarantin ska träda in eller staten hanterar institutet genom resolution.

oberoende investeringsrådgivning kan fortsätta att ta emot provisioner under förutsättning att ersättningarna höjer kvaliteten på den tjänst som de utför.⁷ Vid rådgivning om försäkringsbaserade investeringsprodukter gäller i stället bland annat att ersättningen inte får motverka distributörens möjligheter att ta tillvara kundens intressen.

Trots detta ser FI en risk att konsumenterna erbjuds – eller inte avråds från – produkter som inte är lämpliga utifrån deras behov och förutsättningar. FI:s kartläggning visar att majoriteten av värdepappersföretagen fortfarande tar emot provisioner.⁸ Komplexa produkter till höga avgifter och som är svåra att förstå, kan erbjudas konsumenter som efterfrågar placeringar med avkastning men har låg förståelse för den risk och kostnad som dessa produkter innebär. Därför bedömer FI att kunderna fortsatt kan komma att ges råd som snarare styrs av provisioner än kundens bästa. Av det skälet är det viktigt att FI fortsätter att bedriva en aktiv tillsyn på detta område.

En annan viktig fråga är att konsumenter ska kunna känna sig trygga över att den de möter, i till exempel en rådgivningssituation, lever upp till de krav på kompetens som finns – oavsett vilka bakomliggande anställnings- och uppdragsförhållanden som råder mellan rådgivaren och det företag som han eller hon representerar. FI har märkt att det blir allt vanligare att värdepappersföretag träffar avtal med anknutna ombud.⁹ Antalet anknutna ombud steg från drygt 190 till strax under 370 under perioden 2013–2018. Det motsvarar en ökning om cirka 90 procent. Ett anknutet ombud är en fysisk eller juridisk person som efter att ha registrerat sig hos Bolagsverket kan marknadsföra investerings- eller sidotjänster, ta emot eller vidarebefordra instruktioner eller ordrar, placera finansiella instrument eller tillhandahålla investeringsrådgivning för ett värdepappersföretags räkning. Värdepappersföretag använder ofta anknutna ombud för att nå ut till fler konsumenter. Det kan också vara ett sätt att hålla kostnaderna nere i och med att företagen då inte behöver anställa egen rådgivningspersonal. Här anser FI att det finns en risk att företagen inte har tillräckliga organisatoriska arrangemang och kontrollfunktioner för att leva upp till sitt långtgående ansvar för att de anknutna ombuden har tillräckliga kunskaper och kvalifikationer och är lämpliga för den verksamhet som de bedriver.

Prioriteringar för FI:s tillsyn

Tillsyn över rådgivning är väsentlig för att säkerställa att reglerna följs och att omsorgsplikten respekteras. Såväl företagens rådgivning som processen för produktframtagande och hur företagen följer provisionsreglerna kommer att ha stort fokus i FI:s arbete, både när det gäller försäkringsförmedlare och värdepappersföretag.

FI kommer också att prioritera tillsynen av värdepappersföretag som bedriver investeringsrådgivning genom anknutna ombud. Skälet till det är att säkerställa att konsumenter som tecknar avtal och får

7 Därtill gäller, enligt 9 kap. 21 § lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden, för värdepappersföretag att ersättningen inte får försämra möjligheten att ta tillvara kundens intresse och att viss information måste lämnas.

8 Se avsnitt Slutsatser från tillsynen: Nya konsumentskyddsregler – Mifid och IDD.

9 Relevanta bestämmelser finns i 6 kap lag (2007:528) om värdepappersmarknaden.

rådgivning den vägen skyddas på samma sätt som om de tecknat avtal direkt med värdepappersföretaget.

ÄNDRADE BETALNINGSMÖNSTER

Kontant användningen i Sverige har stadigt minskat under en följd av år och ersatts av alternativa betalsätt, som exempelvis kort och Swish.¹⁰

FI ser att omvandlingen inom den finansiella sektorn – där innovationer och nya digitala lösningar konkurrerar med bankernas befintliga tjänster – driver de traditionella företagen att utveckla nya digitala lösningar för att behålla och attrahera nya kunder. Traditionella företag ingår i större omfattning avtal med olika typer av tredjepartsföretag. Det ökar den bakomliggande komplexiteten i tjänster som tidigare levererades av företagen själva. Att tillhandahålla snabba digitala tjänster ställer höga krav på bankernas och kreditmarknadsbolagens förmåga att skydda information och upprätthålla kontinuitet i de väsentliga processerna. Exempelvis kan det få långtgående konsekvenser för konsumenterna om betalsystem inte är tillgängliga eller om det finns brister i informationssäkerheten så att känsliga uppgifter inte skyddas.

Med införandet av den nya betaltjänstlagen ställs det större krav på företagen och att deras betalningssystem i stort fungerar väl.¹¹ Det gäller alla typer av betaltjänstleverantörer, till exempel banker, kreditmarknadsbolag och betalningsinstitut. Med regelverket följer också nya rapporteringskrav. Exempelvis ska ett företag rapportera till FI när det inte återställer saldot på en kunds konto när kunden uppgett att det skett en obehörig transaktion från kontot. En annan förändring är att det från och med september 2019 kommer att krävas så kallad stark kundautentisering när en kund genomför en betalningstransaktion.¹² Om betalarens betaltjänstleverantör inte har krävt stark kundautentisering ska betaltjänstleverantören som grundregel stå för hela beloppet ifall det skett en obehörig transaktion.

Det nya regelverket syftar både till att främja konkurrensen på betaltjänstmarknaden och att stärka konsumentskyddet. En ökad konkurrens kan leda till att konsumenter får tillgång till fler produkter och att priserna sänks. FI har kunnat notera en ökning av antalet aktörer som söker tillstånd för att etablera sig på betaltjänstmarknaden. Samtidigt som nya betalningslösningar ger

10 Enligt Riksbankens betalningsstatistik, 2018, svarade år 2010 38 procent att de gjort sitt senaste köp med kontanter. Motsvarande siffra är idag 13 procent. År 2017 genomfördes 3,2 miljarder kortbetalningar till ett värde av cirka 1 000 miljarder kronor. Swish har på senare år växt snabbt på betalningsmarknaden. Idag är knappt 6,9 miljoner personer och drygt 190 000 företag anslutna till Swish. År 2017 genomfördes 277 miljoner betalningar via tjänsten uppgående till nästan 150 miljarder kr. Källa: www.getswish.se.

11 Ändringar har gjorts i betaltjänstlagen (2010:751) för att genomföra EU:s betaltjänstdirektiv Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2015/2366 av den 25 november 2015 om betaltjänster på den inre marknaden, om ändring av direktiven 2002/65/EG, 2009/110/EG och 2013/36/EU samt förordning (EU) nr 1093/2010 och om upphävande av direktiv 2007/64/EG.

12 Med stark kundautentisering menas en autentisering som grundas på användning av två eller flera komponenter (något som bara användaren vet, t.ex. en kod, något som bara användaren har, t.ex. betalinstrumentet, eller en unik egenskap, t.ex. användarens fingeravtryck) som är fristående från varandra så att om någon har kommit över en av komponenterna äventyrar inte det de andra komponenternas tillförlitlighet.

konsumenterna tillgång till ett ökat utbud och nya produkter är det viktigt att de risker som följer med de nya möjligheterna identifieras och hanteras. Företagen måste hålla en hög säkerhetsnivå i hela kedjan från det att avtalet ingås, när betalinstrumentet och säkerhetslösningar lämnas till konsumenten till att betalningstransaktioner genomförs. Samtidigt måste kunders medel hållas särskilda från bolagets fram till dess att en betalning är genomförd.

Med digitala lösningar följer också nya risker för bedrägerier. Under det senaste året har till exempel så kallad vishing ökat betydligt. Det handlar om att konsumenter, ofta äldre, har blivit uppringda av personer som uppger sig ringa från en bank, polisen, en myndighet eller någon aktör i näringslivet som brottsoffret kan känna förtroende för. Under samtalet förmås konsumenten att ge ifrån sig koder från sin bankdosa eller logga in den som ringer på sin internetbank via bank-id. Detta har gjort det möjligt för bedragarna att föra över medel från konsumenternas konton.¹³ Vidare utgjorde kortbedrägerier, där någon använder andras kortuppgifter vid köp på distans (Card Not Present) det största enskilda inflödet av bedrägeribrott 2018. Jämfört med 2017 ökade den här typen av bedrägerier med 28 procent.¹⁴ FI har uppmärksammat denna utveckling såväl genom konsumenter som kontaktat FI direkt som genom FI:s engagemang i Konsumenternas Bank- och finansbyrå och deltagande i olika säkerhetsnätverk.

Prioriteringar för FI:s tillsyn

Bankernas kontinuitetshandling är ett prioriterat område i FI:s tillsyn. FI väljer att särskilt granska de processer som om de inte fungerar eller inte är tillgängliga kan påverka konsumenter, till exempel orderläggning eller genomförande av betalningar.

I tillsynen kommer FI att fokusera på informations- och it-säkerhetsrisker. Vidare kommer företagets efterlevnad av reglerna i det nya betaltjänstdirektivet att tas upp i den löpande dialogen med såväl branschföreningar som enskilda företag.

I denna löpande dialog mellan FI och branschen, liksom med polisen, diskuteras bland annat vad olika aktörer kan göra för att skapa bättre säkerhetslösningar för att motverka bedrägerier som ”vishing”.

Inom FI:s uppdrag om folkbildning har ett material för undervisning i privatekonomi inom svenska för invandrare (SFI) uppdaterats för att öka kunskaperna på det digitala området. I takt med att fler får tillgång till digitala tjänster ökar behovet av kunskap för att minska riskerna att konsumenter råkar illa ut. Det nya materialet kommer att användas i SFI-undervisningen under 2019.

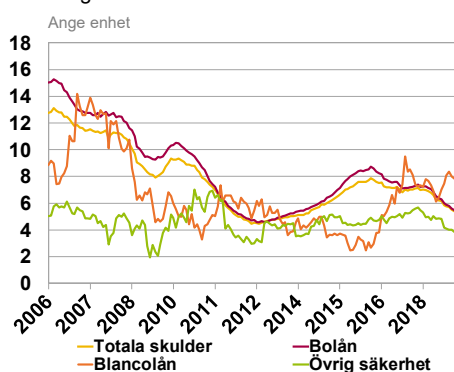
¹³ Se bl.a. Brottutvecklingen i riket, december 2018, Nationellt bedrägericenter, dnr. A116.272/2015, Konsumenternas Bank- och finansbyrås verksamhetsberättelse 2017 och www.arn.se, aktuellt: 2018-01-11 Rekordstort antal ärenden 2018. Bland Allmänna reklamationsnämndens avdelningar stod bankavdelningen 2018 för den största procentuella ökningen av antalet inkomna ärenden och ökningen bestod till stor del av ärenden som rörde obehöriga transaktioner och andra bedrägerier.

¹⁴ Brottutvecklingen i riket, december 2018, Nationellt bedrägericenter, dnr. A116.272/2015.

BETALTJÄNSTERS TILLGÄNGLIGHET OCH ANPASSNING TILL OLIKA ANVÄNDARGRUPPER

De förändrade betalmonstren och den minskade användningen av kontanter innebär utmaningar utöver frågor om säkerhet. Den ökade digitaliseringen innebär att grupper som har svårt att ta till sig den nya tekniken möter svårigheter. Det kan handla om konsumenter med funktionsvariationer eller svårighet att minnas koder. Nya typer av problem kan också uppstå i vardagssituationer där kontanter inte längre kan användas av till exempel minderåriga, hemtjänstpersonal eller anhöriga till en äldre person som behöver hjälp med inköp. Länsstyrelserna har i uppdrag av regeringen att arbeta med stöd och utvecklingsarbete kring tillgång till grundläggande betaltjänster. Post- och telestyrelsen (PTS) ska främja detta arbete och även arbeta för att elektroniska kommunikationstjänster för betaltjänster är tillgängliga. FI konstaterar att betaltjänstleverantörerna har en viktig roll i att överväga hur man på olika sätt kan bidra till att underlätta för olika grupper i samhället när de utformar digitala betaltjänster och tar fram de avtalsvillkor som reglerar hur de ska användas.

Diagram 1. Tillväxt skulder

HUSHÅLLENS SKULDER

Hushållens skulder är stora och har vuxit. En stor del av dem löper med rörlig ränta.¹⁵ Bolån står för den övervägande delen.¹⁶ De senaste åren har även konsumtionslånen ökat.¹⁷ Den årliga tillväxttakten för bostadslån var i januari 2019 5,5 procent. För lån med annan säkerhet än bostaden var tillväxttakten 3,8 procent. Blancolånen växte samtidigt med 7,8 procent (se diagram 1). Trots den högre tillväxttakten bidrar konsumtionslån mindre än bolån till den sammanlagda ökningen av hushållens skulder eftersom konsumtionslånen är så mycket mindre i kronor räknat.

Hushåll med stora skulder i förhållande till värdet på säkerheten (som en bostad eller en bil) – eller i förhållande till sin inkomst – binder upp en betydande del av sin framtida inkomst i räntebetalningar och amorteringar. FI:s bolånerapport¹⁸ visar att det fortsatt är en stor andel nya bolånetagare som har en stor skuld i förhållande till bostadens värde eller i förhållande till inkomsten. Det skärpta amorteringskravet¹⁹ har dock minskat andelen nya bolånetagare som

¹⁵ Finansmarknadsstatistik från SCB, www.scb.se/finansmarknadsstatistik.

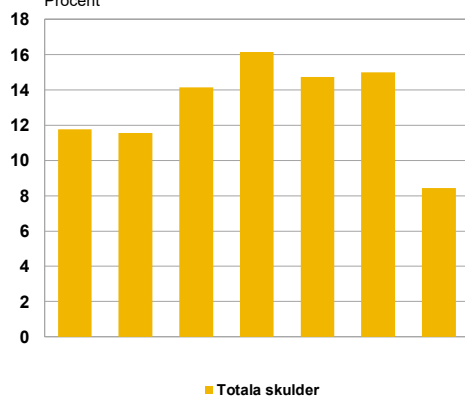
¹⁶ Hushållens skulder uppgår till cirka 4 000 miljarder kronor. Bostadslån svarar för den största delen, 3 000 miljarder kronor.

¹⁷ Med konsumtionslån avses här blancolån, dvs. krediter utan säkerhet, revolverande krediter samt objektsfinansiering

¹⁸ Den svenska bolåneemarknaden 2019, dnr 19-3472.

¹⁹ FI Analys Nr 17, 2019, Färre sårbara hushåll efter skärpt amorteringskrav.

Diagram 2. Andel nya låntagare med skuldkvot högre än 450 procent av bruttoinkomsten beräknat med totala skulder
Procent

Källa: Bolåneundersökningen 2019.

har stora lån i förhållande till sin inkomst (se diagram 2).²⁰ Den andelen sjönk från 15 procent 2017 till 8 procent 2018.²¹ Om ett hushåll med stora skulder drabbas av försämrade ekonomiska förutsättningar – eller om räntan stiger snabbare än väntat – kan det behöva minska sin konsumtion betydligt eller få svårt att klara räntebetalningar eller amorteringar. Trots dessa risker är det få hushåll som väljer bunden ränta för att försäkra sig mot oväntade ränteökningar. En bidragande orsak kan vara den så kallade ränteskilnadsersättningen²², dvs. den ersättning en konsument kan bli skyldig att betala till en långivare om ett lån med bunden ränta sägs upp i förtid. Även andra faktorer kan dock påverka hushållens räntebeslut.²³

Lån till konsumtion utgör 18 procent av hushållens totala skulder. Sett till räntekostnader och skuldbetalningar står dock konsumtionslån för en större andel av de totala betalningarna. Det beror på att räntan och amorteringstakten är högre för dessa lån.²⁴ Marknaden för konsumtionslån är mer mångfacetterad än bolånemarknaden med många olika typer av lån och långivare. Konsumtionslån erbjuds också av kreditförmedlare och ombud. En mindre del av kreditmarknaden utgörs av så kallade högkostnadskrediter. Nya regler infördes 2018 om bland annat räntetak och kostnadstak för denna typ av lån. Syftet med dessa regler var att detta ska bidra till att skydda hushåll som har små marginaler i sin ekonomi, vilket gör dem mer sårbara.²⁵

Utvecklingen går mot snabba köpbeslut och förenklade köpprocesser. Krediter lämnas även för relativt små belopp, till exempel i samband med e-handel. En del konsumenter hamnar i en situation där nya krediter tas för att betala befintliga skulder.²⁶

I en miljö där lån är lättillgängliga, dvs. där köp ofta erbjuds på kredit – i både fysiska butiker och på nätet – och lån snabbt kan tas digitalt, är långivarnas skyldighet att bedriva en ansvarfull kreditgivning central. Risken för betalningsproblem är större om lån ges till låntagare med låg återbetalningsförmåga. En central konsumentskyddsregel är därför att en konsument inte får beviljas ett lån som han eller hon inte har återbetalningsförmåga för.

20 Skulder över 450 procent av bruttoinkomsten, se även avsnitt Slutsatser från tillsynen: Bolån, konsumtionslån och nya regler för högkostnadskrediter.

21 Avser hushållets totala lån. Motsvarande andel nya bolånetagare med stora bolån i förhållande till sin inkomst var 13,5 procent 2017 och 5,7 procent 2018.

22 Konsumentkreditlagen (2010:1846)

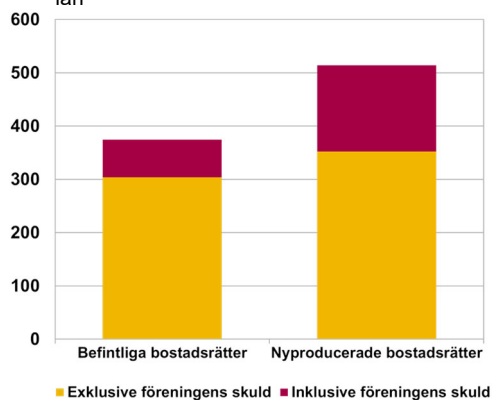
23 FI Analys Nr 9, 2017, Hushållens räntebindningstid – en ekonomisk sårbarhet?

24 I rapporten Svenska konsumtionslån 2018, dnr 18-1109, gjordes antagandena att bolåneräntan är två procent och räntan på konsumtionslån 7 procent. Räntekostnaden för konsumtionslån utgör nästan hälften av hushållens räntekostnader. Med amorteringar ökar konsumtionslånens andel av skuldbetalningar ännu mer.

25 19a och 19 b §§ konsumentkreditlagen (2010:1846). Lagen innehåller även andra bestämmelser avseende högkostnadskrediter, bl.a. informationskrav.

26 Svenska konsumtionslån 2018, dnr 18-11091.

Diagram 3. Skuldkvot (bruttoinkomst, inklusive andel av bostadsrättsföreningens skuld), nya lån

Källa: Bolåneundersökningen 2019, stickprov nya lån.
Anm. Gult fält visar skuldkvot (bruttoinkomst) för nya bolån med bostadsrätt som säkerhet. Gult och rött fält visar skuldkvot inklusive andel av bostadsrättsföreningens skuld. Beräkningen avser de hushåll där bankerna kunnat ange både bostadens storlek och bostadsrättsföreningens skuld

SKULDER I BOSTADSRÄTTSFÖRENINGAR KAN INNEBÄRA ÖKAD SÅRBARHET HOS HUSHÅLL

När en konsument köper en lägenhet (andel) i en bostadsrättsförening blir konsumenten medlem i föreningen. De innebär att de skulder som bostadsrättsföreningens har blir en indirekt skuld för ägaren till bostadsrätten.

I bolåneundersökningen samlar FI in uppgifter om bostadsrättsföreningars skulder för hushåll som tagit ett nytt bolån med en bostadsrätt som säkerhet.²⁷ Befintliga bostadsrättsföreningars genomsnittliga skuld motsvarade 5 800 kronor per kvadratmeter 2018.²⁸ För nyproducerade bostadsrätter i nybildade föreningar var den genomsnittliga skulden 13 900 kronor per kvadratmeter, dvs. betydligt högre.²⁹ Om bostadsrätternas andel av föreningarnas skulder inkluderades i beräkningen av hushållens skuldkvot (bruttoinkomst) skulle den bli markant högre (diagram 3).³⁰

För en konsument är det alltså viktigt att sätta sig in i föreningens ekonomi eftersom det kan få stor betydelse för det egna hushållets ekonomi om till exempel en förening med höga skulder tvingas höja sina medlemsavgifter. För många konsumenter är detta svårt.³¹

Prioriteringar för FI:s tillsyn

FI kommer även i fortsättningen att noga följa utvecklingen på både bolånemarknaden och konsumtionslånemarknaden. FI genomför årligen en bolåneundersökning och publicerar en bolånerapport³². I samband med 2019 års undersökning utvärderas det skärpta amorteringskravet i en FI-analys.³³

I ljuset av att många hushåll väljer rörlig ränta på sina lån kommer FI under året även att analysera hur ränteskillnadsersättningen är utformad.

I bolåneundersökningen ingår de åtta största bolåneinstitut. 2019 kommer även en kartläggning att genomföras av mindre företag som

27 Den svenska bolånemarknaden 2019, dnr 19-3472.

28 Befintliga bostadsrättsföreningar i storstadsregionerna hade något större skulder än föreningar i andra regioner.

29 Det innebar en märkbar ökning jämfört med 2017 då skulden var 11 700 kronor per kvadratmeter. Störst var ökningen för nyproducerade bostadsrätter i Göteborg.

30 För hushåll i befintliga föreningar blir skuldkvoten cirka 23 procent högre och för hushåll i föreningar med nyproducerade bostadsrätter drygt 46 procent högre. Inklusive andelen av föreningens skuld var den genomsnittliga skuldkvoten för låntagare som köpte en nyproducerad bostadsrätt 514 procent.

31 En statlig utredning har övervägt om det i bostadsrättsföreningens årsredovisning bör lyftas fram uppgifter som är särskilt viktiga samt om fastighetsmäklarens informationsgivning vid förmedling av en bostadsrätt bör ändras. Stärkt konsumentskydd på bostadsrättsmarknaden, SOU 2017:31.

32 Den svenska bolånemarknaden 2019, dnr 19-3472.

33 FI Analys Nr 17, 2019, Färre sårbara hushåll efter skärpt amorteringskrav.

ger bolån och vars marknadsandel växer. Det sker i syfte att få en helhetsbild av marknaden.

FI genomför även 2019 en kartläggning av konsumtionslån, som kommer att presenteras i en rapport före sommaren. I årets kartläggning kommer fler typer av kreditgivare än tidigare att ingå, bland annat banker, kreditmarknadsbolag och bolag som är tillståndspliktiga enligt lagen (2014:275) om viss verksamhet med konsumentkrediter (LVK).

Slutsatser från tillsynen

FI utövar tillsyn med hjälp av olika verktyg. Ett är den löpande analysen av inrapporterad data och annan information, ett annat är kartläggningar och undersökningar, både på företagsnivå och mer övergripande. I det här avsnittet redovisas ett urval av de tillsynsinsatser FI gjort under det gångna året som haft fokus på konsumentskydd.

NYA KONSUMENTSKYDDSRÉGLER – MIFID OCH IDD

Under 2018 trädde flera nya regelverk i kraft som syftar till att öka konsumentskyddet på värdepappersmarknaden och i samband med försäkringsdistribution.

I januari 2018 genomfördes EU-regelverket Mifid 2 i svensk rätt, bland annat genom ändringar i lagen om värdepappersmarknaden. Då trädde även EU-förordningen Mifir ikraft.³⁴ Samtidigt började EU:s nya förordning om faktablad för paketerade och försäkringsbaserade investeringsprodukter för icke-professionella investerare, ”PRIIP-produkter”, att gälla.³⁵

I oktober 2018 trädde försäkringsdistributionslagen i kraft. Lagen bygger på det svenska införandet av försäkringsdistributionsdirektivet, IDD.³⁶

FI har gjort flera kartläggningar för att få en tydligare bild över hur marknaden klarat implementeringen och omställningen med anledning av de nya regelverken.

Oberoende rådgivning

För att ett värdepappersföretag ska anses erbjuda oberoende rådgivning enligt de nya bestämmelserna får rådgivare inte ta betalt för tjänsten genom ersättningar från produktleverantörerna. Däremot kan betalning tas ut direkt från kunden för utförda tjänster. Rådgivaren måste även bedöma ett tillräckligt stort och varierat urval av finansiella instrument utan koppling till det egna bolaget.

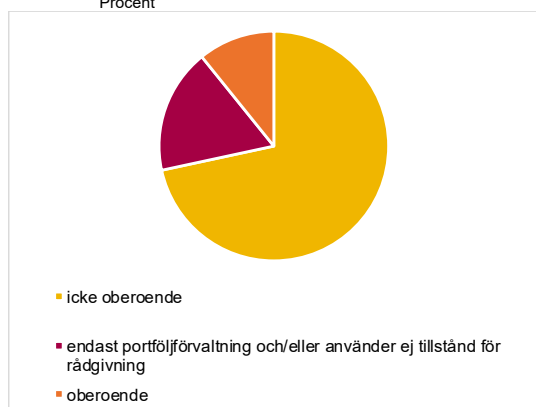
Värdepappersföretag som inte kallar sig oberoende kan däremot fortsätta att ta emot provisioner under förutsättning att ersättningarna höjer kvaliteten på den tjänst de utför. Ersättningen eller förmånen får dock inte hindra företaget från att uppfylla sina skyldigheter att agera hederligt, rättvist och professionellt i enlighet med kundens intressen.

FI:s kartläggning visar att rådgivningsmarknaden för investeringsrådgivning fortfarande domineras av bolag som ger råd om egna produkter eller tar emot provisioner från produktleverantörer.

34 Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/65/EU av den 15 maj 2014 om marknader för finansiella instrument och om ändring av direktiv 2002/92/EG och av direktiv 2011/61/EU (Mifid2) samt Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 600/2014 av den 15 maj 2014 om marknader för finansiella instrument och om ändring av förordning (EU) nr 648/2012 (Mifir).

35 Europaparlamentets och rådets förordning nr 1286/2014 av den 26 november 2014 om faktablad för paketerade och försäkringsbaserade investeringsprodukter för icke-professionella investerare (Priip-produkter).

36 Genom lag (2018:1219) om försäkringsdistribution genomförs Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/97 av den 20 januari 2016 om försäkringsdistribution.

Diagram 4. Fördelning rådgivningsmarknaden
Procent

Källa: FI.

Oberoende rådgivare utgör ännu endast en liten del av marknaden (se diagram 4). Även bland rådgivare som inte kallar sig oberoende har det dock skett en viss förskjutning mot en mer transparent prissättningsmodell, där ett antal bolag inte tar emot tredjepartsersättningar eller vidarebefordrar dessa till konsumenterna utan använder betalningsmodeller som bygger på att konsumenterna betalar avgifter för rådgivningstjänsterna.

De bolag vars rådgivning inte är oberoende har i sitt sortiment i genomsnitt flera typer av finansiella instrument och i större utsträckning komplexa instrument än de bolag som lämnar oberoende rådgivning. En förklaring till detta är bland annat att bankerna ingår i denna grupp och att bankerna oftare är fullsortimentsaktörer, dvs. erbjuder ett bredare utbud av produkter, än de oberoende bolagen.

Av de 74 värdepappersbolag och banker som svarade på enkäten uppgav 8 att de är oberoende rådgivare, 53 att de har rådgivning som inte är oberoende och 13 att de endast bedriver portföljförvaltning.

De nya reglerna för oberoende rådgivning hade bara funnits på plats i ett halvår när kartläggningen utfördes. Det finns anledning att tro att efterfrågan hos konsumenterna för sådan rådgivning kommer att öka med tiden. FI har i flera år efterlyst tillgång till oberoende rådgivning som inte styrs av provisioner. Det är positivt med en utveckling mot att konsumenterna ska kunna göra välavvägda val med hjälp av en saklig och objektiv rådgivning. Tillgången till oberoende rådgivning till rimligt pris kan exempelvis gynnas av digitaliseringen och av att olika former av robotrådgivning introduceras på marknaden.

Kartläggning av försäkringsförmedlares ersättningsmodeller

Som en förberedelse inför planerade tillsynsaktiviteter genomförde FI under hösten 2018 en kartläggning av cirka 200 försäkringsförmedlare. Syftet var att inventera deras ersättningsmodeller innan nya regler med skärpta krav för provisioner och ersättningar till anställda förmedlare infördes. FI ställde frågor om fördelningen av löpande, engångs- och arvodesbaserad ersättning på den svenska marknaden samt vilka produkttyper som genererade störst ersättning i förhållande till investerat belopp under första halvåret 2018.

Kartläggningen visar att en stor del av försäkringsförmedlarnas ersättning erhålls via löpande och engångsbaserad ersättning från någon annan än kunden, det vill säga från provisioner. Endast 15 procent av de förmedlare som ingick i kartläggningen anger att arvodesbaserad ersättning direkt från kunden står för mer än 10 procent av bolagets totala ersättning.

Produkterna delades in i tre kategorier: Fonder, strukturerade produkter och övriga produkter. Kartläggningen visade att den medianersättning som försäkringsförmedlarna erhöll var 0,45 procent av investerat belopp för fonder, 3,5 procent för strukturerade produkter och 3,0 procent för övriga produkter. Den lägsta ersättningen för fonder var 0,03 procent och den högsta 3 procent. Motsvarande lägsta och högsta ersättningar var 1 respektive 30 procent för strukturerade produkter. För övriga produkter låg de på 0,3 respektive 9 procent.

FI anser att företag med ersättningar på en hög nivå har en stor bevisbörda när det gäller att visa att dessa motiveras av kundnytta. Under 2019 planerar FI att följa upp kartläggningen, bland annat för att undersöka hur de nya reglerna om provisioner och ersättningar till anställda påverkat försäkringsförmedlarnas ersättningsmodeller och hur försäkringsförmedlarna efterlever de nya reglerna.

Certifikat baserade på virtuella valutor

FI ser många risker med certifikat baserade på virtuella valutor.³⁷ Här blir produktstyrningsreglerna centrala för företagen eftersom det kan visa sig att produkterna inte alls är lämpliga att erbjuda icke-professionella kunder.

FI kartlade under 2018 hur de nya bestämmelserna om produktstyrning har tillämpats i fyra så kallade certifikat baserade på de virtuella valutorna Bitcoin och Ethereum, som är förknippade med mycket höga risker för investerare.

Produktstyrningsreglerna innebär bland annat att det ska finnas en identifierad målmarknad för de produkter som tas fram. Det ställs ett antal krav på både producent och distributör för att se till att de visar omsorg och utgår från konsumentens behov och förutsättningar.

Kartläggningen omfattade de sex banker som bedrivit störst handel och distribution av de fyra certifikaten. Produkterna har enbart erbjudits via självbetjäning online. I sådana fall är företagen skyldiga att bedöma om investeringen passar konsumenten utifrån hans eller hennes kunskaper och erfarenheter av den specifika tjänsten eller produkten.³⁸

På senare tid har intresset för och efterfrågan på virtuella valutor minskat, inte minst på grund av kraftigt fallande priser. FI ser dock fortsatt många risker med denna typ av certifikat för konsumenter.

Produktstyrningsreglerna, som vid en samlad bedömning följdes i de fall som omfattades av kartläggningen, fyller en viktig funktion och kan förhindra att denna typ av högriskprodukter riktas till konsumenter som inte har fördjupade kunskaper och en hög riskvilja. För en aktör som överväger att erbjuda sådana produkter är det viktigt att identifiera rätt målmarknad och ta ställning till om den alls är lämplig att erbjuda via självbetjäning.

Otydlig ansvarsfördelning vid försäkringsförmedling

FI kan lämna tillstånd för att bedriva försäkringsdistribution till både juridiska och fysiska personer. Den som är anställd hos en försäkringsförmedlare som är juridisk person behöver inte ha ett eget tillstånd, men måste registrera sig hos FI som anställd förmedlare.

37 Europeiska bankmyndigheten EBA definierar sådana i rapporten Report with advice for the European Commission on crypto-assets, publicerad den 9 januari 2019 som tillgångar som främst bygger på kryptografiska metoder och blockkedjeteknik, inte ges ut av någon centralbank eller myndighet och kan användas för olika typer transaktioner och/eller investeringar. Bitcoin och Ethereum är exempel på kryptotillgångar.

38 Däremot görs vid självbetjäning inte den mer långtgående kontroll av konsumentens ekonomiska situation och mål med investeringen som ingår i den lämplighetsbedömning som görs vid rådgivning eller portföljförvaltning. Detta följer av 9 kap 23-25 §§ lag (2007:528) om värdepappersmarknaden.

FI har sett en utveckling där fysiska personer ansökt om tillstånd när de är anställda i ett bolag som saknar tillstånd samtidigt som försäkringsdistributionen är avsedd att bedrivas inom ramen för bolaget och anställningsförhållandet. I många fall har det framgått av bolagsordningen att bolaget haft som ändamål att bedriva försäkringsförmedling. Vissa bolag har även haft uppdragsavtal med ett annat förmedlarbolag om att förmedla försäkringar.

För konsumenten blir det oklart vem som ansvarar för vad med en sådan modell. Det kan till exempel gälla vem som bär ansvaret om reglerna inte följs och vems ansvarsförsäkring som gäller till skydd för konsumenten. Det blir från FI:s perspektiv också otydligt under vilket tillstånd som distributionen egentligen bedrivs och mot vilken part som ett ingripande ska riktas vid en eventuell överträdelse av regelverket. Vidare undgår det bolag där den enskilde förmedlaren är anställd ett flertal krav som ställs på ledningen och de anställda, inklusive att ha ansvarsförsäkring. Bolaget undgår också viktiga regler om tredjepartsersättning och ersättningssystem för de anställda. För konsumenter kan detta medföra att de får råd från förmedlare utan att det säkerställs att dessa verkligen agerar i konsumentens intresse.

FI har i sin tillståndsprövning tydliggjort principen att om en fysisk person bedriver försäkringsdistribution i ett bolag, till exempel inom ramen för ett anställningsförhållande, ska bolaget där förmedlaren är verksam betraktas som en försäkringsförmedlare i lagens mening. Det är därmed bolaget som ska söka tillstånd och den fysiska personen ska betraktas som en anställd försäkringsförmedlare. Det är inte nödvändigt att det finns ett formellt anställningsavtal utan det kan räcka att intäkterna från förmedlingsverksamheten redovisas i bolaget för att det ska anses bedriva tillståndspliktig försäkringsförmedling.

FI har avslagit tillståndsansökningar från fysiska personer i den situation som beskrivits ovan. FI:s ställningstagande bidrar till att motverka otydlighet för konsumenterna.

Kartläggning av hur PRIIP-regelverket implementerats

PRIIP-regelverket innebär att ett standardiserat informationsblad ska tas fram för vissa investeringsprodukter och försäkringar så att kunden på ett strukturerat sätt ska få en överblick över sådant som avgifter, kostnader, risknivå och förväntad avkastning.

För att undersöka att PRIIP-förordningens regler följs av företagen och om regelverket uppnått sitt syfte har FI genomfört en övergripande kartläggning som omfattar både producenter och distributörer. FI har granskat innehållet i faktabladet, till exempel hur texterna formulerats, om det förekommer friskrivningar och hur varningstexter för komplicerade produkter utformats. I kartläggningen har FI också undersökt hur faktabladet görs tillgängligt för konsumenterna och i vilken mån arbetet med att ta fram faktabladet lagts ut på andra aktörer (outsourcing).

FI kan konstatera att regelverket generellt sett följs och att PRIIP-information tillhandahålls till konsumenterna. Det finns dock behov av vissa förbättringar och utvecklingsarbete. I ett antal fall behöver informationen göras tydligare och mer lättillgänglig. Det används en del svåra ord, ibland är faktabladet för generellt utformat och det förekommer att varningar för komplicerade produkter läggs i löptext utan särskild rubrik och därför är svåra att upptäcka. Under 2019

inleds en översyn av PRIIP-regelverket på EU-nivå. Slutsatserna från kartläggningen kommer att vara en del av FI:s underlag för detta arbete.

Produktgripanden

Såväl Europeiska värdepappers- och marknadsmyndigheten, Esma, som nationella myndigheter har fått nya befogenheter genom Mifir att ingripa mot produkter som utgör ett allvarligt problem för investerarskyddet (produktgripande).

Binära optioner och CFD-kontrakt³⁹ är produkter som är komplexa, spekulativa och har en inneboende hög risk. Esma och FI har under de senaste åren varnat för dessa produkter. Vissa svenska konsumenter har också förlorat betydande medel på dessa produkter. Esma fattade under 2018 beslut om att förbjuda marknadsföring, distribution och försäljning av binära optioner och CFD-kontrakt till icke-professionella kunder om inte vissa krav är uppfyllda.

Det kan konstateras att förbuden förbättrat konsumenterskyddet. Bland annat har klagomålen hos Konsumenternas Bank- och finansbyrå om binära optioner minskat med 40 procent.

När Esma upphör att fatta beslut om dessa produktgripanden är FI:s avsikt att genomföra förbuden i föreskrifter. Det blir första gången FI tillämpar de nya regler som gör det möjligt att förbjuda produkter som är ett allvarligt problem för konsumenterna.

KONSUMENTSKYDD OCH FÖRSÄKRING

FI har tagit ett flertal initiativ som rör konsumenterskydd på försäkringsområdet.

FI har tidigare publicerat en rapport om skadereglering vid personskada.⁴⁰ FI fann att handläggningen av personskador i stort sett fungerar väl, men det fanns vissa förbättringar att göra. Exempelvis när det gällde systemstöd, information till skadelidande och kvalitetssäkring. Under 2019 presenteras en rapport om FI:s uppföljande aktiviteter.

En annan viktig fråga är förmånsrätten för försäkringstagare om ett försäkringsföretag går i konkurs. Grunden för förmånsrätten är ett särskilt register hos varje enskilt försäkringsföretag. Detta register är det yttersta skyddet för konsumenternas fordringar gentemot försäkringsbolaget, till exempel pensionssparande eller skadelivräntor. FI startade en undersökning om företagets hantering av förmånsrättsregistret under 2018. Slutsatserna kommer att presenteras i en senare rapport.

Mot bakgrund av den ökade digitaliseringen, som bidrar till förändringar på försäkringsmarknaden, publicerade FI i november 2018 en tillsynsrapport om styrning och kontroll av it-verksamheten i försäkringsföretag.⁴¹ Nya tekniklösningar påverkar affärsmodeller, produkter, kundkommunikation och rutiner i förhållandet mellan bolagen och konsumenterna. Samtidigt som det är positivt med ökad

39 Binära optioner och CFD-kontrakt (Contracts for Difference) är olika typer av derivat.

40 Skadereglering vid personskada, 2017, dnr 17-540.

41 Tillsynsrapport nr. 8, Styrning och kontroll av it-verksamheten i försäkringsföretag, dnr. 18-9203.

konkurrens och produktutveckling ger utvecklingen upphov till nya operativa risker. FI kunde bland annat konstatera att försäkringsföretagen generellt har god överblick över sina it-leverantörer. Men FI fann också att jämförbara försäkringsföretag som köper samma it-tjänst från samma leverantör gör olika bedömningar om it-leverantörernas och deras underleverantörers betydelse för försäkringsföretagets egen styrning och kontroll.

Under 2019 fortsätter FI att följa utvecklingen och analysera nya affärsmodeller på försäkringsmarknaden med särskilt fokus på de operativa riskerna. Att analysera eventuella risker och utmaningar för konsumentskyddet på ett område under förändring ger FI underlag för löpande tillsyn och mer riktade undersökningar.

BOLÅN, KONSUMTIONSLÅN OCH NYA REGLER FÖR HÖGKOSTNADSKREDITER

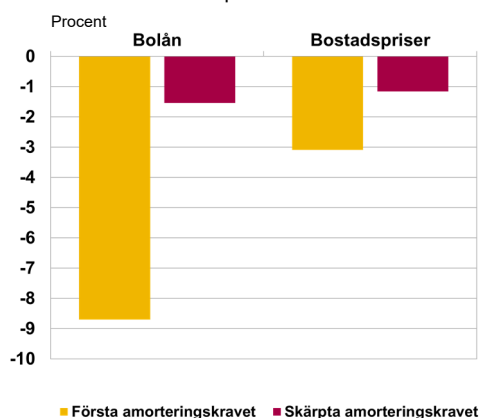
FI följer löpande utvecklingen av hushållens skulder. Höga skulder kan innebära risker för såväl låntagare som kreditgivare men även för samhället i stort.

I en FI-analys⁴² görs en utvärdering av det skärpta amorteringskravet. Kravet omfattar nya bolånetagare med skulder över 450 procent av bruttolönnen. De måste amortera 1 procentenhet mer av lånet per år än vad det första amorteringskravet innebär. Efter skärpningen minskade andelen nya bolånetagare med en skuldkvot över 450 procent från 13,5 till 5,7 procent. Det innebär att andelen sårbara hushåll har minskat. Skärpningen påverkar dock bara en liten andel av alla nya bolånetagare. De som påverkas lånar i genomsnitt 8,5 procent mindre än de annars skulle ha gjort och köper billigare bostäder. I siffror handlar det om bostäder som i genomsnitt är 1,2 procent billigare och lån som i genomsnitt är 1,5 procent lägre. Det kan jämföras med det första amorteringskravet som påverkade fler nya bolånetagare och resulterade i att nya bolånetagare lånade omkring 9 procent mindre och köpte bostäder som i genomsnitt var 3 procent billigare (se diagram 5).⁴³

Under 2018 genomförde FI en kartläggning av konsumtionslån.⁴⁴ Den omfattade 20 banker och kreditmarknadsbolag. Kartläggningen visar att konsumtionslån kan påverka det enskilda hushållet eftersom dessa lån ofta har högre räntor och avgifter än bolån. Konsumtionslån har ofta en kort löptid vilket kan innebära en hög månadsutgift även för lån på mindre belopp. Vidare framkom att de stora lånen ökade mest och bidrog till att konsumtionslånen ökade. Kartläggningen visade också att det är låntagare med höga inkomster som tar de största lånen. Det är också vanligare att låntagare som tar ett större konsumtionslån har ett bolån sedan tidigare.

FI:s kartläggning visade att hela 28 procent av dem som tar ett blancolån gör det för att lösa befintliga lån. Av dessa tas nästan hälften via kreditförmedlare. Det är vanligt att kreditförmedlare marknadsför sina lån med argumentet att det är bra att samla sina lån, bland annat för att månadsbetalningen blir lägre genom att löptiden för

Diagram 5. Amorteringskravens påverkan på bolån och bostadspriser

Källa: Bolåneundersökningen 2019.

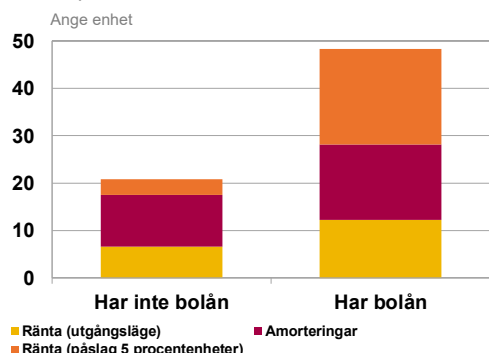
Anm. Diagrammet visar den procentuella förändringen i bolån och köpeskilling för bostäder till följd av amorteringskraven.

42 FI Analys Nr 17, 2019, Färre sårbara hushåll efter skärpt amorteringskrav.

43 FI Analys Nr 10, 2017, Amorteringskravet har minskat hushållens skulder.

44 Svenska konsumtionslån 2018, dnr. 18-11091.

Diagram 6. Skuldbetalningar som andel av disponibel inkomst

Källa: Konsumtionslåneundersökningen 2019.

Anm. Diagrammet visar räntekostnader och amorteringar relativt den disponibla inkomsten. 17 625 hushåll ingår i beräkningarna.

det nya lånet är längre än för de gamla lånen. Bland de nackdelar som FI påtalar i rapporten kan dock nämnas att den totala kostnaden ökar eftersom räntan ska betalas över längre tid.

Hushållens skulder består till största delen av bolån. Men även konsumtionslånen påverkar hushållens ekonomi och motståndskraft. Kartläggningen visar att hushåll med stora konsumtionslån betalar i genomsnitt en fjärdedel av sin inkomst i ränta och amorteringar.⁴⁵ De som även har bolån betalar ännu mer (se diagram 6). FI:s stresstest visar att många låntagare kan hamna i en svår ekonomisk situation vid stigande räntor eller inkomstbortfall. Vissa låntagare kan få problem att betala på sina lån eftersom deras utgifter överstiger inkomsterna.

Kartläggningen visar även att långgivare använder olika metoder i sina kreditbedömningar. Vid större lån är det vanligt att göra en så kallad kvar att leva på-beräkning (KALP) medan detta är mindre vanligt för små lån. Det finns långgivare som helt saknar uppgifter om hushållets totala skulder. Andra tar inte in uppgifter om samtliga skulder. Kartläggningen ger vid handen att kreditprövningen generellt sett är mer omfattande för stora lån än små.

Under 2018 trädde även nya bestämmelser om högkostnadskrediter i kraft i konsumentkreditlagen. Bland dessa finns regler om räntetak och kostnadstak samt om begränsade möjligheter att förlänga löptiden. FI genomförde under 2017 en kartläggning av konsumentkreditinstitut⁴⁶. Där framkom att många av kreditgivarna erbjöd lån som skulle ha kommit att räknas som högkostnadskrediter enligt den nya lagstiftningen och följaktligen ha omfattats av bland annat räntetaket. Under 2018 genomfördes en kartläggning av cirka 15 kreditgivande konsumentkreditinstitut för att undersöka och följa upp hur dessa kreditgivare anpassat sina erbjudanden och affärsmodeller med anledning av de nya lagbestämmelserna. Samtliga kreditgivare i kartläggningen har innan lagändringen haft lån som skulle ha räknats som högkostnadskrediter enligt den nya regleringen. Kartläggningen visade att samtliga hade anpassat sin verksamhet efter de nya lagbestämmelserna. Det framkom också att vissa kreditgivare infört eller avser att införa högre eller nya avgifter såsom uppläggningsavgift och aviavgifter.

ROBOTRÅD GIVNING

I diskussionerna kring digitalisering har automatiserad rådgivning lyfts fram som ett växande fenomen under senare år. Regelverket ställer samma krav på lämplighetsbedömningar – oavsett om rådgivningen är automatiserad eller sker på traditionellt sätt. Esmas har utfärdat riktlinjer som lyfter fram sådant som särskilt måste uppmärksammas när företag tillhandahåller automatiska tjänstemodeller, till exempel när de hämtar in information via webben. FI har kartlagt förekomsten av automatiserad rådgivning på den svenska marknaden.

FI:s kartläggning visar att marknaden för automatiserade investeringstjänster fortfarande är i en uppstartsfas. Antalet kunder är

45 Svenska konsumtionslån 2018, dnr. 18-11091.

46 Företag med tillstånd att lämna eller förmedla krediter enligt lag (2014:275) om viss verksamhet med konsumentkrediter.

överlag lågt och det förvaltade kapitalet litet. Portföljförvaltning är den vanligaste investeringstjänsten hos de nyare aktörerna. De etablerade aktörernas automatiserade rådgivningstjänster är vanligen icke oberoende och finansieras genom provisioner eller genom försäljning av egna produkter.

FONDANDELSFONDER

Fondandelsfonder är en utbredd konsumentprodukt. I maj 2018 publicerade FI en tillsynsrapport som redovisar slutsatser av en kartläggning av 25 fondandelsfonder förvaltade av 25 fondbolag.⁴⁷ FI har granskat hur konsumenten informeras om avgifter samt hur fondbolagen redovisat fondandelfondens mål och prestation. Fondbolagen har tillfrågats om de investerar fondandelsfondens kapital i egna fonder och om skälet till detta. FI har inte studerat den faktiska förvaltningen av fondandelsfonderna.

Kartläggningen visar på generellt höga avgifter för fondandelsfonder, speciellt i jämförelse med indexfonder och svenska aktiefonder. Informationen om fondernas totala avgifter är ibland otydlig. Närmare hälften använder sig heller inte av jämförelseindex, vilket försvårar för konsumenten att utvärdera produktens avkastningsmål. En majoritet av fondbolagen investerar fondandelsfondens kapital i egna fonder. Fondbolagen uppger att fördelen med detta är erhållna rabatter i underliggande fonder. Men FI kan konstatera att den totala avgiftsnivån, trots rabatter, är hög.

Mot bakgrund av dessa iakttagelser konstaterar FI att det finns utrymme för förbättring för att fondbolagen ska kunna säkerställa att de alltid agerar utifrån andelsägarnas bästa intresse.

HÅLLBARHET

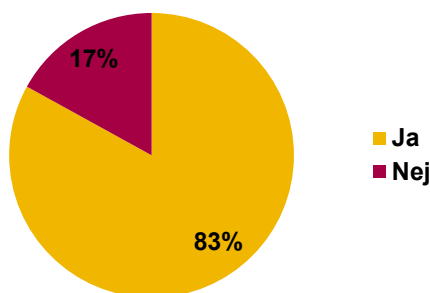
Fondsparande är en vanlig sparform bland svenska konsumenter. Intresset för hållbart sparande är fortsatt stort och FI bedömer att andelen hållbara fonder kommer att fortsätta växa.

I en kartläggning som FI genomförde under 2018 framgår att 25 procent av de fonder som riktar sig till konsumenter aktivt marknadsförs som hållbara, gröna, etiska eller liknande. Ofta har dessa fonder en anknytning till hållbarhet i sitt fonddamn.

Av FI:s kartläggning framgår också att för nästan 85 procent av alla fonder som marknadsförs mot konsumenter anges att de i någon form beaktar hållbarhetsaspekter i sin förvaltning (se diagram 7).

Fondförvaltare som beaktar hållbarhet i sin förvaltning ska sedan den 1 januari 2018 informera om vilka aspekter som beaktas, vilka metoder som används i förvaltningen (välja in, välja bort och påverka)⁴⁸ samt om uppföljningen av hållbarhetsarbetet.⁴⁹ Genom självreglering har branschen lagt fast och standardiserat vilken

Diagram 7. Andel fonder som beaktar hållbarhetsaspekter i sin förvaltning.

Källa: FI-tillsyn Nr 6, 2019, Hållbarhetsinformation i fonder.

⁴⁷ Kartläggning av fondandelsfonder, 2018, dnr 18-9366.

⁴⁸ Enligt informationsstandarderna kan hållbarhetsarbetet i fonden ske genom metoderna välja in (förvaltaren väljer innehav utifrån hållbarhetsaspekter i bolagets verksamhet), välja bort (förvaltaren väljer bort vissa sektorer och verksamheter) eller påverka (förvaltaren använder sitt ägarinflytande för att påverka bolaget i en mer hållbar riktning).

⁴⁹ 4 kap. 24 § lag (2004:46) om värdepappersfonder och 10 kap. 11 § lag (2013:561) om förvaltare av alternativa investeringsfonder.

hållbarhetsinformation som ska lämnas av fonder som beaktar hållbarhet. I kartläggningen granskade FI hur fondförvaltarna tillämpar det nya lagkravet och om den information som lämnas underlättar för konsumenter att välja fond utifrån sina preferenser om hållbarhet.

Kartläggningen visar att fondbranschen behöver utvärdera om tröskeln för att få ange att fonden beaktar hållbarhet är satt för lågt. Det framgår också att branschen inte tydligt fastställt vilka kriterier som en förvaltare ska uppfylla för respektive metod för hållbarhetsarbete i förvaltningen (välja in, välja bort och påverka). För att förbättra möjligheten att jämföra olika fonders hållbarhetsprofil behöver branschen dessutom säkerställa att fondförvaltarna tolkar och använder informationsstandarderna på ett enhetligt sätt. Inom ramen för kartläggningen genomfördes också fokusgruppsintervjuer med konsumenter. Av intervjuerna framgår att deltagarna upplever att den standardiserade informationen är otydlig och svår att värdera.

FI konstaterar att det sannolikt är svårt för en genomsnittlig konsument att utifrån informationen avgöra hur och i vilken omfattning en fond beaktar hållbarhet i sin förvaltning. Frågan är därför om informationen ger konsumenten rätt förväntansbild.

FI:s tillsyn över fonder utgörs bland annat av att godkänna fonders fondbestämmelser, dvs. avtalet mellan fondbolaget och fondandelsägarna. I syfte att främja transparensen och upprätthålla förtroendet för hållbara fonder planerar FI att se över fondförvaltarnas information i fondbestämmelserna om hur fondens tillgångar placeras, fondens mål, eventuella strategier och placeringsinriktning.

Behov av regelutveckling

Enligt FI:s instruktion ska konsumentskyddsrapporten även redogöra för behovet av utveckling av regler på området. FI vill peka på två områden där det finns behov av regelutveckling.

GRÄSROTSFINANSIERING

FI har vid flera tillfällen pekat på att lånebaserad och andelsbaserad⁵⁰ gräsrotsfinansiering behöver regleras. Intresset för gräsrotsfinansiering har ökat samtidigt som risken är stor att konsumenter förlorar investerade medel. Det finns behov att tydliggöra plattformarnas och projektägarnas legala status och ansvar. Förhandlingar pågår på EU-nivå om ett förslag till förordning för att reglera lånebaserad och andelsbaserad gräsrotsfinansiering där konsumentens investeringar och utlåning riktar sig till företag. FI välkomnar ett EU-regelverk med en hög nivå på konsumentskydd och en tydlig gränsdragning mot bland annat Mifid och prospektbestämmelserna. Parallellt finns behov att snarast gå vidare med nationell lagstiftning i de delar som inte är föremål för EU-regleringen, som lånebaserad gräsrotsfinansiering där låntagaren är en privatperson.

INLÅNINGSFÖRETAG

Inlåningsföretag är enbart skyldiga att registrera sig hos FI.⁵¹ FI:s tillsyn består därmed primärt i att kontrollera att ägare och ledning i företagen inte tidigare har åsidosatt sina skyldigheter i näringsverksamhet eller gjort sig skyldiga till allvarlig brottslighet. FI har under flera år påtalat att det finns en risk att konsumenter ser registreringen hos FI som en kvalitetsstämpel och därmed inte inser de risker som den här typen av sparande innebär. Inlåningsföretag har till exempel ingen insättningsgaranti. FI har vidare begränsade möjligheter att ingripa om verksamheten skulle misskötas. Det finns alltså en risk att konsumenterna felaktigt invaggas i trygghet att deras medel är säkra och att FI har möjligheter att ingripa. För att bedriva inlåningsverksamhet bör det därför enligt FI krävas tillståndsplikt och därtill kopplade rörelser regler.

50 Kapitalanskaffning från allmänheten för ett specifikt projekt genom upptagande av skulder kallas här lånebaserad. Kapitalanskaffning genom utgivande av skuldinstrument (t ex obligationer) eller andelar i det anskaffande bolaget (vanligen aktier) benämns andelsbaserad.

51 Se även avsnitt Risker för konsumenterna på finansmarknaden: Riskfyllda placeringar – omsorgsplikt vid rådgivning.

Finansinspektionen
Box 7821, 103 97 Stockholm
Besöksadress Brunnsgatan 3
Telefon +46 8 408 980 00
Fax +48 8 24 13 35
finansinspektionen@fi.se

www.fi.se